

УДК 378: 37.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-47>Світлана ШЕВАЛЬЄ,
orcid.org/0000-0001-7039-2925викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
(Одеса, Україна) lightsveta92@gmail.com**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ТЕХНІЧНИХ ЗВО ЯК ОБ'ЄКТ ВІТЧИЗНЯНИХ МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Стаття присвячена проблемі формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО. На основі аналізу сучасної вітчизняної лінгвістичної та лінгводидактичної літератури розглянуто та проаналізовано такі дефініції як «комунікація» та «комунікативна компетентність». Визначено, що формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних ЗВО займає чільне місце у їх професійній підготовці, адже в таких закладах освіти дисциплінам мовознавчого циклу не приділяється достатньої уваги. Проте гуманітарна складова освіти допомагає формувати світогляд, загальну культуру, виховувати повагу до інших, особистісні якості людини, розуміння призначення людини, відповідальність за свої вчинки, вміння взаємодіяти як у певному виробничому колективі, так і в будь-якому соціумі в цілому, нарешті, сприяє розвитку комунікативної компетентності. Недостатньо звертається уваги на розвиток soft skills, універсальних навичок, які є необхідними та корисними для будь-якої сфери діяльності, до складу яких і входить комунікативна компетентність.

Проблему комунікативної компетентності порушено педагогами, філософами, мовознавцями, психологами, вченими-лікарями. У проаналізованих дослідженнях науковці аргументують та доводять необхідність формування комунікативної компетентності, як однієї з найважливіших навичок сучасного фахівця. Адже професійному спілкуванню на часі приділяється значна частина робочого часу сучасних спеціалістів – це і проведення ділових перемовин, презентацій та нарад, встановлення ділових контактів, які вимагають сформованої комунікативної компетентності. Саме інтерактивні методи навчання, як от ігрові форми, проблемне навчання, метод «малих груп», кейс-стаді, метод проєктів та використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема блогу допомагають ефективніше формувати комунікативну компетентність студентів технічних ЗВО.

Ключові слова: комунікативна компетентність, soft skills, комунікація, інтерактивні методи, інформаційно-комунікаційні технології.

Svitlana SHEVALIE,
orcid.org/0000-0001-7039-2925Lecturer at the Department of Ukrainian Studies, Historical, Law and Linguistic Disciplines
Odessa National Maritime University
(Odesa, Ukraine) lightsveta92@gmail.com**FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE
OF STUDENTS TECHNICAL UNIVERSITIES AS AN OBJECT OF DOMESTIC
AND FOREIGN METHODOLOGICAL RESEARCH**

The article is devoted to the problem of formation of communicative competence of students of technical universities. Based on the analysis of modern Ukrainian linguistic and linguodidactic literature, the considered and analyzed definitions such as «communication» and «communicative competence». It is determined that the formation of communicative competence of future specialists of technical universities occupies a prominent place in their professional training after all, in such educational institutions, the disciplines of the linguistic cycle are not given sufficient attention. Nevertheless, the humanitarian component of education helps to form a worldview, a common culture, to cultivate respect for others, personal qualities of a person, understanding of the purpose of a person, responsibility for their actions, the ability to interact both in a certain production team and in any society as a whole, finally, contributes to the development of communicative competence. Not enough attention is paid to the development of soft skills, universal skills, which are necessary and useful for any field of activity, which include communicative competence. The problem of communicative competence is raised by teachers, philosophers, linguists, psychologists, scientists-doctors. In the analyzed studies, scientists argue and prove the need to form communicative competence as one of the most important skills of a modern specialist. After all, a significant part of the working time of modern specialists is now devoted to professional communication – this includes conducting business negotiations, presentations and meetings, establishing business contacts that require formed communicative competence. Namely interactive teaching methods, such as game forms, problem-based learning, the method of «small groups», case studies, project method and the use of information and communication technologies, in particular the blog, help to more effectively form the communicative competence of students of technical universities.

Key words: communicative competence, soft skills, communication, interactive methods, information and communication technologies.

Постановка проблеми. Глобалізаційні та інтеграційні процеси, які відбуваються в Україні на її сучасному етапі розвитку, змушують вищу освіту модернізуватися та трансформуватися. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у підготовці закладами вищої освіти висококваліфікованих та вправних фахівців будь-якої галузі. Одним із важливих аспектів формування висококваліфікованих кадрів, що сприяє підвищенню ефективності професійної діяльності людини, є комунікація, за допомогою якої здійснюється передача значного обсягу інформації. Отже, володіння комунікативною компетентністю на високому рівні майбутнім фахівцям необхідно незалежно від виду та роду діяльності (Богдан та ін., 2020: 4). Особливо це стосується студентів технічних ЗВО, адже в таких закладах освіти дисциплінам мовознавчого циклу не приділяється достатньої уваги. Проте гуманітарна складова освіти допомагає формувати світогляд, загальну культуру, виховувати повагу до інших, особистісні якості людини, розуміння призначення людини, відповідальність за свої вчинки, вміння взаємодіяти як у певному виробничому колективі, так і в будь-якому соціумі в цілому, нарешті, сприяє розвитку комунікативної компетентності. Недостатньо звертається уваги на розвиток *soft skills*, універсальних навичок, які є корисними для будь-якої сфери діяльності. Це переважно комунікативні навички, наприклад, встановлення відносин, робота в команді, слухання і розуміння співрозмовника, проведення переговорів, навички переконання, ораторське мистецтво, проведення презентацій, ведення дискусій, вирішення проблем тощо. Тому для того, що ефективно спілкуватись та співпрацювати, налагоджувати дружні взаємовідносини із колегами, партнерами, клієнтами й іншими особами, правильно формулювати висловлювання, успішно проводити переговори, задля вироблення спільних позицій, безконфліктного розв'язання проблем, толерантної взаємодії з представниками різних культур, встановлення довірливих контактів повинна бути сформована на високому рівні комунікативна компетентність (Тур, 2019: 20).

Аналіз досліджень. Сучасна лінгводидактична наука потребує комплексних праць, які б досліджували формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО. Адже більшість досліджень, які присвячені цій проблемі розглядають або формування комунікативної компетентності студентів-іноземців під час навчання в українських ЗВО, або студентів гуманітарних спеціальностей, або студентів-правників. І лише невелика частина розвідок з цього питання при-

свячена формуванню комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Зокрема, певні дослідження у цій сфері зробили такі науковці, як Богдан Ж., Серета Н., Солодовник Т. у монографії «Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти», Петрук В.А. «Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей», Симоненко С.В. «Модель формування комунікативної компетентності фахівців із програмної інженерії». Однак ґрунтовних досліджень та розробок навчального матеріалу щодо проблеми формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО не достатньо.

Мета дослідження – на основі теоретичної наукової літератури проаналізувати різновекторні погляди науковців на формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО, формування якої здійснюватиметься на етапі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Термін «комунікація» не є новим у лінгводидактичній науці, але досі однозначного та остаточного трактування цього поняття немає. Науковці, беручи за основу різні вектори цього поняття, пропонують своє розуміння та тлумачення цього терміна. Так, у психології «комунікація» розглядається як поняття, близьке до поняття спілкування, але розширене. Це зв'язок, у ході якого відбувається обмін інформацією між системами в живій і неживій природі та як смисловий аспект соціальної взаємодії (Шапар, 2007: 207-208). У філософії поняття «комунікація» тлумачиться як спілкування, обмін думками, передання певного змісту від людини до людини. У філософських системах ХХ ст. питання комунікації актуалізуються через процеси технологізації та автоматизації людської діяльності, яка призводить до вивільнення індивіда та переносить увагу суспільства з процесів виробництва на процеси управління, в яких спілкуванню відводиться основна роль (Філософія: словник термінів та персоналій, 2020: 131). У сучасній педагогічній науці комунікація тлумачиться таким чином: комунікація – обмін інформацією між учасниками взаємодії, що є одним із важливих психологічних компонентів процесу управління і становить невід'ємну частину його основних етапів (планування, організація та контроль). У процесі комунікації функціонують п'ять тісно пов'язаних між собою елементів: ідея; комунікант (відправник інформації); повідомлення; комунікаційні канали; адресант (отримувач інформації) (Словник-довідник з про-

фесійної педагогіки, 2006: 86). У лексикографічних працях сучасної мовознавчої науки тлумачать термін «комунікація» так. Так, у Великому тлумачному словнику зазначається, що «комунікація – це обмін інформацією, спілкування» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005: 562) Словник іншомовних слів під редакцією Мельничук О.С. подає таку інформацію, що «комунікація (від лат. communico – спілкуюсь з кимось) – спілкування, передача інформації» (Мельничук, 1974: 406). Словник синонімів подає такий синонімічний ряд до слова-терміна «комунікація» «зв'язок, сполучення; кн. спілкування» (Караванський, 2000: 171).

Отже, розглянувши вищенаведені тлумачення, зазначимо, що всі визначення дослідників сходяться на тому, що комунікація – процес взаємобміну інформацією, самовизначення людини у світі; мистецтво, якому можна навчитися.

Сучасна вища школа опирається на компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців. Досвід зарубіжних та передових вітчизняних ЗВО показує, що потрібно формувати у здобувачів вищої освіти, як майбутніх висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, низку компетентностей, серед яких не останню роль відведено комунікативній компетентності, яка передбачає якісне оволодіння випускником університету як українською, так й іноземними мовами, які він здатен застосовувати у відповідності та з урахуванням вихідних умов та особливостей середовища спілкування (Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика, 2021: 9).

Поняття «комунікативна компетентність» вводить в науку в 1971 р. американський лінгвіст Д. Хаймс, який розробив свій підхід, в межах якого вивчав моделі мовної поведінки, прийняті в тій або іншій культурі, етнічних або соціальних групах та на дав йому назву етнографія комунікації (Hymes, 1971: 116).

З кінця ХХ ст. термін «комунікативна компетентність» невпинно поширюється в педагогічній науці, коли провідні країни світу стали на шлях освітніх реформ.

У вітчизняній лінгводидактичній науці вперше українська науковиця Л. Бірюк виділяє такі етапи вивчення комунікативної компетенції: передкомунікативний період – 60–80-ті рр., комунікативний період – та 80–2000 рр., комунікативно-компетентнісний період – 2000 рр. – до сьогодні. (Бірюк, 2015: 10). Зокрема на початку третього тисячоліття комунікативна компетентність трактується як здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи вза-

ємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями (Словник термінів і понять сучасної освіти, 2020: 85).

Спираючись на вищезазначене, розглянувши та проаналізувавши різноманітні підходи українських дослідників до визначення поняття «комунікативна компетентність» ми погоджуємось з науковцями Богдан Ж., Середою Н., Солодовник Т., які у своєму дослідженні «Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти» розуміють під комунікативною компетентністю володіння комунікативними знаннями, уміннями, навичками та здатність встановлювати необхідні контакти з іншими людьми (Богдан та ін., 2020: 50).

Що ж стосується методик формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО під час їх професійної підготовки, то знов ж таки однозначного вирішення цього питання не існує. Так, наприклад, науковиця Петрук В.А. пропонує для формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти з усього різноманіття інноваційних педагогічних технологій формування фахової компетентності вибрати інтерактивні методи навчання (взаємодії викладача та студента), симуляційні методи, ігрові форми, проблемне навчання, метод «малих груп» та ін. (Петрук, 2008: 19). Дослідниця Перхач Л.П. зазначає, що формування комунікативної компетентності є циклічним процесом та здійснюється протягом трьох етапів, таких як: орієнтовально-адаптивний, комунікативно-діяльнісний та комунікативно-аналітичний. Під час практичних занять і позааудиторної діяльності орієнтовально-адаптивного етапу використовуються різноманітні форми та методи: анкетування, ранжування, творчі завдання, спостереження, тестування, бесіди, модульно-рейтингова технологія. Комунікативно-діяльнісний етап вимагає застосування таких форм і методів, як: спостереження, бесіди, лекція-діалог, тематичні вечори, проектна діяльність, рольові ігри, різноманітні види групової роботи, педагогічний тренінг, модульно-рейтингова технологія. На комунікативно-аналітичному етапі здійснюється аналіз і корекція результатів навчально-пізнавальної діяльності, застосовуються форми та методи, використані на двох попередніх етапах (Перхач: 7-8). Кіржа Н. В. пропонує використовувати для формування комунікативної компетентності студентів інформаційно-комунікаційні технології. Серед них чільне місце науковиця відводить блогам, оскільки ця технологія дає змогу користувачам спільно діяти, об'єднавшись у групи, обміню-

ватись повідомленням (текстовими, графічними, звуковими, відео тощо), разом створювати та редагувати статті, тобто взаємодіяти між собою. Блог може містити декілька тематичних розділів, які містять записи відповідно до його тематики. Розглядається також спроба використання у викладацькій діяльності кейс-методу. У процесі кейс-стаді студенти мають можливість «приміряти» ситуацію на себе і застосовувати на практиці отримані теоретичні знання (як під час позааудиторної роботи, що включає аналіз інформації, підготовку презентацій, інтерв'ю, складання листів і службових записок, так і в ході аудиторної діяльності, при проведенні дискусій, переговорів, інтерв'ю тощо) (Кіржа, 2021: 122). Дослідниця Шведова Я.В. наголошує, що на практичних заняттях цілком виправданою є доцільність використання ділових ігор, диспутів, круглих столів, що сприяють безпосередньому формуванню риторичних навичок, допомагають відпрацювати комунікативні навички, вчать висловлювати і відстоювати свою точку зору, поважати опонента, гідно поводитися. Також вона підкреслює, що метод розробки авторських проєктів із подальшим їх усним захистом значною мірою впливають на формування комунікативної компетентності, а навчальний тренінг дає можливість студентам прогнозувати шляхи виходу із ситуації, та демонструє найбільш оптимальні зразки розв'язання створених викладачем навчальних проблем, які часто слугують вагомим підґрунтям для формування комунікативної компетентності (Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика, 2021: 134-135).

Таким чином, проаналізувавши наукові доробки провідних дослідників у сфері компе-

тентнісного навчання у вищій школі, хочемо звернути увагу на те, що процес формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО потребує чималих зусиль, як з боку педагогів, так зі сторони здобувачів вищої освіти. Адже для того щоб підготувати висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця, викладачам потрібно володіти сучасними методами та технологіями навчання, постійно підвищувати свій методичний рівень, знайомитись із модерновими напрацюваннями у лінгводидактиці.

Висновки. Отже, проаналізувавши доробки науковців, ми дійшли висновків, що формування комунікативної компетентності – один із найголовніших аспектів професійної підготовки студентів технічних ЗВО. Оскільки професійному спілкуванню на часі приділяються значна частина робочого часу сучасних спеціалістів – це і проведення ділових перемовин, презентацій та нарад, встановлення ділових контактів, які вимагають сформованої комунікативної компетентності. Розглянувши відповідні напрацювання із розглянутого питання, ми помітили, що не вистачає наукових робіт, в яких би пропонувався дидактичний матеріал для формування комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО. Враховуючи вищезазначене, перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці комплексної дієвої системи дидактичного матеріалу, який опиратиметься на тестове наповнення, інтерактивні методи навчання та інформаційно-комунікаційні технології задля ефективного формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням у технічних ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірюк Л. Ретроспектива формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 7-13
2. Богдан Ж., Середа Н., Солодовник Т. Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти: монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 262 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.
4. Hymes D. H. On communicative competence. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. 213 p.
5. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: «Українська книга», 2000. 480 с.
6. Кіржа Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх медичних сестер з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філос.: 015 / Вінницький держ. пед. у-т імені М. Коцюбинського. Вінниця, 2021. 264 с.
7. Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика: монографія / О. А. Жукова та ін. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 264 с.
8. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ: «Українська радянська енциклопедія», 1974. 865 с.
9. Перхач Л. П. Формування комунікативної компетенції. URL: http://brodyk.at.ua/navchmet/poch/dop/formuvannja_komunikativnoji_kompetenciji.pdf (дата звернення: 01.06.2022).
10. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-а пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. 40 с.
11. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.
12. Словник термінів і понять сучасної освіти / за ред. Л. М. Михайлової. Севеодонецьк, 2020. 194 с.

13. Тур О. М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра. пед. н.: 13.00.04 /Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 511 с.
14. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
15. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

REFERENCES

1. Biriuk L. Retrospektyva formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia v protsesi profesiinoi pidhotovky. [Retrospective of the formation of communicative competence of the future teacher in the process of professional training]. *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. 2015. Vyp. 52. pp. 7-13 [in Ukrainian].
2. Bohdan Zh., Sereda N., Solodovnyk T. Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity: monohrafiia. [Formation of communicative competence of students of higher education institutions]. Kharkiv: Drukarnia Madryd, 2020. 262 p. [in Ukrainian].
3. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]/ uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. T. VIII. 1728 p. [in Ukrainian].
4. Hymes D. H. On communicative competence. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. 213 p.
5. Karavanskyi S. Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language.]. Kyiv: «Ukrainska knyha», 2000. 480 p. [in Ukrainian].
6. Kirzha N. V. Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh medychnykh sester z vykorystanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of communicative competence of future nurses using information and communication technologies]: dys. na zdobuttia naukovooho stupenia d-ra filos.: 015 / Vinnytskyi derzh. ped. u-t imeni M. Kotsiubynskoho. Vinnytsia, 2021. 264 p. [in Ukrainian].
7. Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Competence approach in higher education: theory and practice] / O. A. Zhukova ta in. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2021. 264 p. [in Ukrainian].
8. Melnychuk O. S. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: «Ukrainskaadianska entsyklopediia», 1974. 865 p. [in Ukrainian].
9. Perkhach L. P. Formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii [Formation of communicative competence]. URL: http://brodydk.at.ua/navchmet/poch/dop/formuvannja_komunikativnoji_kompetenciji.pdf (data zvernennia: 01.06.2022) [in Ukrainian].
10. Petruk V. A. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia bazovykh profesiinykh kompetentsii u maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnykh spetsialnostei [Theoretical and methodological foundations for the formation of basic professional competencies among future specialists of technical specialties]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-a ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 2008. 40 p. [in Ukrainian].
11. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-guide to professional pedagogy]/ za red. A.V. Semenovoi. Odesa: Palmira, 2006. 221 p. [in Ukrainian].
12. Slovnyk terminiv i poniat suchasnoi osvity [Dictionary of terms and concepts of modern education]/ za red. L. M. Mykhailovoi. Sievierodonetsk, 2020. 194 p. [in Ukrainian].
13. Tur O. M. Teoretychni i metodychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti v protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical and methodological bases of formation of communicative competence of future specialists in documentation and information activity in the process of professional training]: dys. na zdobuttia naukovooho stupenia d-ra. ped. n.: 13.00.04 /Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovrody. Kharkiv, 2019. 511 p. [in Ukrainian].
14. Filozofia: slovnyk terminiv ta personalii [Philosophy: dictionary of terms and personalities]/ V. S. Blikhar ta in. Kyiv: KVITs, 2020. 274 p. [in Ukrainian].
15. Shapar V. B. Suchasnyi tлумachnyi psykholohichni slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor, 2007. 640 p. [in Ukrainian].